

УДК 81-13:811.11

РОЛЬ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА У НАВЧАННІ ТА ВДОСКОНАЛЕННІ НАВИКІВ ПЕРЕКЛАДУ

Греков В.О.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Дана стаття містить аналіз ролі такої дисципліни, як загальне мовознавство, у навчанні та роботі професійного перекладача. Подано графічні дані, що наочно ілюструють матеріал, принципи викладання даної дисципліни у ВНЗ для спеціальності «Переклад» на факультетах лінгвістичного спрямування, а також проаналізовано на конкретних прикладах, які розділи загального мовознавства становлять інтерес для початківця і професійного перекладача, і чим саме. Стаття містить перелік підрозділів, що розглядаються в курсі дисципліни «Загальне мовознавство», із поясненням їх необхідності саме для перекладачів. Досліджено механізм залучення теоретичних лінгвістичних даних у процес перекладу. Стаття може стати у пригоді як студентам філологічних спеціальностей, так і фахівцям у галузі перекладу.

Ключові слова: мовознавство, лінгвістика, переклад, професійний перекладач, соціолінгвістика, психолінгвістика, морфологія, лексикологія.

Загальне мовознавство для перекладача – дисципліна обов'язкова, але не у такому обсязі, як, наприклад, для студентів суто філологічного спрямування. **Проблемою даної статті** є висвітлення того, які підрозділи загального мовознавства становлять інтерес для перекладачів та студентів спеціальності «Переклад», оскільки це допоможе студентові більш ефективно структурувати процес навчання, а фахівцеві – доповнити проміжки у наявних знаннях.

Цілком зрозуміло, що темі загального мовознавства було присвячено велику кількість публікацій, зокрема радянських [4], українських [5, 6, 9, 10], зарубіжних [11, 15, 17] та російських [1, 3, 8]. Проте жодне з цих джерел не розглядає питання ролі, що її відіграє загальне мовознавство для перекладачів, ані структурні підрозділи, що видаються найбільш важливими для залучення у практичну перекладацьку діяльність. **Це зумовлює актуальність даної статті.**

Отже, метою даної статті є:

- Прояснити роль дисципліни «загальне мовознавство» в навчанні професійних перекладачів;
- Назвати структурні підрозділи мовознавства, що являють собою інтерес для сучасного фахівця в області перекладу, обґрунтувати це.

- Довести на практичних прикладах необхідність вивчення перекладачем певних галузей загального мовознавства та практичного застосування засвоєного в процесі вивчення даної дисципліни теоретичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Перекладач зобов'язаний знати основні засади мовознавства, бути обізнаним у структурі мовних рівнів, мати змогу знаходити еквіваленти у мовних парах на будь-якому з них. Проте для студентів першого курсу спеціальності переклад часто буває важко досягнути велику кількість безперечно складного матеріалу, викладеного у формі лекцій. Тому для перекладачів схема викладання загального мовознавства має носити такий характер:

- Бути викладеною живо і з максимальною кількістю прикладів еквівалентів у різних мовах. Перекладачеві ніколи не слід забувати, що усі мови пов'язані між собою, а близькоспоріднені мови з однієї мовної сім'ї – особливо [3]. Крім того, у сучасному перекладі можна прийняти за кредо постулат, що **УСЕ, ЩО МОЖНА ВИСЛЮВИТИ ОДНІЄЮ МОВОЮ, МОЖЕ БУТИ ПЕРЕКЛАДЕНЕ ЗАСОБАМИ ІНШОЇ МОВИ.**

- Містити велику кількість табличного та схематичного матеріалу (з метою наочної демон-

страції паралелей та наявності еквівалентних структур). Роль табличного матеріалу для перекладачів важко переоцінити, позаяк іноді перекладачеві треба дуже швидко знайти рішення якоїсь конкретної проблеми перекладу, а групування та структуризація теоретичного матеріалу допомагають швидкості пошуку та сприяють засвоєнню теоретичного матеріалу та його практичному застосуванню.

– Бути поданим не в межах однієї мови, а відразу із проведенням паралелей з іншими мовами, як спорідненими, так і ні [3, 4, 5]. Основним завданням курсу дисципліни «Загальне мовознавство» для перекладачів має бути виховання розуміння принципів застосування теоретичних лінгвістичних знань для рішення практичних задач.

Це означає, що перекладач має, використовуючи теоретичні знання, чітко знати, що еквівалентом теперішнього часу української мови як граматичної категорії дієслова можуть виступати одразу кілька категорій в інших мовах. Зокрема, в англійській це Present Simple, Present Continuous, Present Perfect Present Perfect Continuous, тоді як у німецькій – суто Präsens. Взагалі граматику (а саме компаративна, зіставна граматику) в перекладача має бути на автоматичному рівні, і розмірковування на цю тему в ідеалі не мають займати час взагалі.

Отже, перекладач має розглядати курс загального мовознавства як введення до правил користування неймовірним інструментарієм мовних засобів, що допоможе йому виконувати професійні обов'язки більш ефективно та швидко.

Загальне мовознавство, або лінгвістика – це мовна дисципліна, що розглядає мову як багаторівневу систему, кожен рівень якої має свої особливості, характеристики, риси [9]. Сучасний рівень розвитку цієї дисципліни такий, що дозволяє сказати, що людина осягнула структуру власної мови майже повністю. Існує пояснення для усіх мовних феноменів, як сучасних, так і давніх. Допитливі науковці усіх націй безперестанку докладають до цієї справи, але у 21 сторіччі до їх титанічних зусиль доклалися також і праця потужних мовних процесорів, що виконують надзвичайні обсяги роботи з аналізу, каталогізації, упорядкування безмежного океану матеріалів, що пропонує нам мова.

До 20 століття класичні університети не мали такого поняття, як філологічний факультет. Справи аналізу мови як дисципліни було покладено на студентів так званих філософських факультетів. Безперечно, це вказує на міждисциплінарний зв'язок між гуманітарними предметами в університетах, а також на те, що у 20 сторіччі філологію нарешті було визнано дисципліною, що, безперечно, заслуговує на вдумливе та професійне вивчення. Мовознавство як розділ філології у принципі включає в себе велику кількість інших дисциплін. Розглядати взаємозв'язки між власне лінгвістикою та субдисциплінами, породженими мовознавством, краще за все у вигляді діаграми. Проте для перекладачів лінгвістичні знання мають не тільки структуру, але й відсоткове відношення важливості матеріалу. Так, перекладачеві найважливішим підрозділом мовознавства постає власне переклад, як діяльність прикладна. Цілком зрозуміло, що вона неможлива без на-

явності теоретичних лінгвістичних знань. Окрім цього не можна забувати і екстралінгвістичні дисципліни, що ними має володіти перекладач – якщо сферою його діяльності є технічні або природничі тексти, він має бути обізнаним у даній тематиці, що потребує лінгвістичних знань лише у контексті розуміння тексту та його аналізу для засвоєння. Більше за те, для адекватного перекладу реалій, архаїзмів, історизмів, власних назв та імен та інших специфічних випадків перекладу перекладач має у достатньому обсязі володіти також і гуманітарними дисциплінами типу історії, політології і под. Тож діаграма відносин між лінгвістикою та її підрозділами виглядає таким чином (див. рис. 1).

Склад загального мовознавства для перекладачів

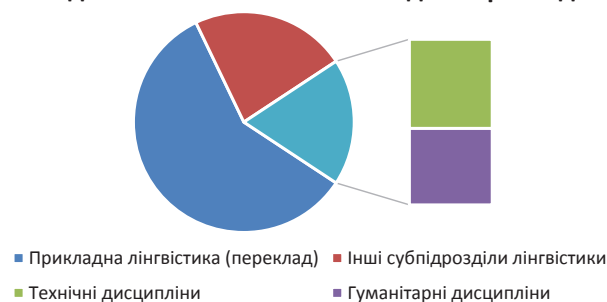

Рис. 1.

Звичайно, можна не погоджуватися із відсотковим розподілом елементів діаграми, але, врешті-решт, він є суто індивідуальним, і кожен майбутній перекладач вирішує для себе сам, чому саме слід приділяти більшу увагу під час вивчення мов.

Філологи розглядають мову як багатокomпонентну систему, тоді як перекладач має роздивлятися а) одразу дві мови і б) кожен конкретний випадок мови є не стільки багатокomпонентним, скільки багаторівневим. Якщо використати просте порівняння, філолог знає сто рецептів торта «Наполеон», а перекладач має власне приготувати торта за рецептом. Так як «Наполеон» є тортом із багатьма шарами, так і перекладач майже ніколи не стикається з «суто лексичними», або «суто фонетичними» трансформаціями, але розглядає переклад кожного слова\висловлювання як сукупність трансформацій фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних та концептуальних (рис. 2).

Структура перекладаного тексту

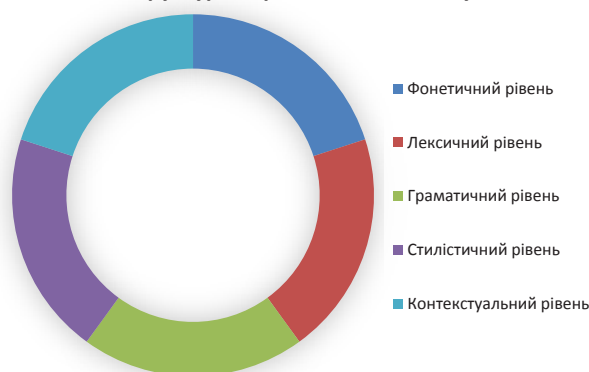

Рис. 2.

Так, наприклад, розглянемо просто англійське речення *There sat an elderly man called Jebediah with his entire front covered in fruit salad.*

У даному випадку на фонетичному рівні мікротекст пропонує лише одну складність – ім'я чоловіка, причому правильний переклад потребує не тільки знання принципів транскрибування (фонетична трансформація), але й екстралінгвістичних знань. Оскільки Джебедія – це ім'я, яке дають на честь одного з пророків Старого завіту, принцип фонетичного транскрибування уступає місце принципу традиційного перекладу біблійської лексики за написанням, що ухвалене в офіційному перекладі Біблії. Тому транскрипційне «Джебедайя» у адекватному перекладі перетворюється на «Джебедія». Таким чином, дана трансформація присутня одночасно на фонетичному та стилістичному рівнях.

Далі, слово *front* має велику кількість словникових значень, проте обирати перше з них, яке є основним, буде нерозумно – це призведе до неадекватного перекладу і знищить початковий концепт даного мікротексту, закладений автором. Враховуючи цей фактор, а також правильний варіант перекладу фразеологічної єдності *fruit salad*, виводимо єдино можливий адекватний варіант перекладу *front* у даному контексті як «груди». У даному випадку трансформація, необхідна для адекватного перекладу, присутня на лексичному та контекстуальному рівнях, а також на граматичному, але про це в аналізі кінцевого варіанту перекладу.

Фразеологічна єдність *fruit salad*, у свою чергу, становить складність тим, що для адекватного її перекладу треба залучити екстралінгвістичні знання, а також контекст. Окрім прямого значення «фруктовий салат» це словосполучення є також історичним фразеологізмом, що позначає орденські плашки. У контексті того, що знаходиться на грудях чоловіка похилого віку, вони успішно конкурують із салатом. Тож від контексту залежить, чи старець був неохайним і зажерливим, а чи військовим героєм. Обидва варіанти можливі, тобто без контексту у перекладі діє принцип суперпозиції варіантів перекладу, як кішка Шредінгера, яка одночасно знаходиться у живому і мертвому станах. Утім, контекстуальний рівень вилучає один із варіантів, залишаючи лише адекватний. Отже, ця трансформація присутня одночасно на лексичному, стилістичному та контекстуальному рівнях.

Далі, прикметник *elderly* доречніше за все перекласти як «похилого віку», тобто одна частина мови замінюється словосполученням прикметника з іменником, але в реченні вони виконують одну й ту саму функцію – означення\прикладки. Однак *elderly* за порядком слів у англійській мові стоїть у препозиції до означуваного іменника, тоді як словосполучення «похилого віку» за стандартним порядком слів в українській мові стоїть у постпозиції до означуваного іменника. Така трансформація називається «транспозицією» і належить до синтаксичного рівня. Отже, дана трансформація існує одночасно на лексичному (переклад словникової одиниці), морфологічному (зміна частини мови) та синтаксичному (зміна порядку слів у реченні) рівнях.

Нарешті, кінцевий адекватний варіант перекладу українською буде виглядати так: *Там си-*

дів Джебедія, чоловік похилого віку, груди якого були геть усипані орденськими плашками.

Отже, для того, щоб адекватно перекласти мікротекст розміром в одне речення, перекладачеві доводиться залучити велику кількість знань з галузі загального мовознавства (фонетика, лексикологія, порівняльна граматики, стилістика), а також певною мірою й екстралінгвістичні знання (історія, літературознавство). Тому жодним чином не можна недооцінювати значення загального мовознавства для підготовки спеціалістів з перекладу. Саме теоретична лінгвістика створює засади для аналізу тексту оригіналу на всіх мовних рівнях та подальшого практичного застосування навичок перекладу.

Серед підрозділів загального мовознавства, що становлять особливу цікавість для перекладачів, можна вказати такі.

Соціолінгвістика – підрозділ загального мовознавства, що вивчає мову в контексті використання її як засобу комунікації представниками того чи іншого соціального прошарку. Для перекладачів цей структурний підрозділ загального мовознавства цікавий тим, що представники різних соціальних ступенів відрізняються один від одного у мовленнєвому плані, мають особливості лексичного, фразеологічного, синтаксичного, стилістичного характеру, які слід враховувати, перекладаючи представника кожного окремо взятого прошарку суспільства. Якщо викласти це простіше, мовлення професора багато чим відрізняється від мовлення політика, і обидва вони мають розбіжності із мовленням, скажімо, військового. Розбіжності присутні як у лексиконі, так і в структурі висловлювань, їх тривалості і под. Найвність знань соціолінгвістичного характеру істотно полегшує усний переклад індивідуумів, що належать до різних соціальних прошарків.

Психолінгвістика – підрозділ мовознавства, що вивчає мову у контексті того, що вона породжується мозком людини і фізіологічними процесами, що у ньому проходять. Психолінгвістика абсолютно справедливо вважає, що фізіологічні процеси суттєво впливають на комунікацію. Для перекладача психолінгвістика цікава тим, що а) допоможе зрозуміти механізми функціонування власного мозку та тіла під час перекладу; б) допоможе встановити схеми перекладу людей у різному психофізіологічному стані (як просто збуджених, стурбованих, так і психічно хворих, фанатичних – хто знає, куди занесе перекладача його нелегка доля...). Знання психолінгвістики на достатньому рівні підготує перекладача до зменшення впливу негативних фізіологічних факторів під час перекладу (стрес, недостатній час сну, відволікаючі фактори, роздратування, недостатньо комфортні умови), а також до того, що, ймовірно, доведеться стикатися з нестандартними людьми.

Гендерна лінгвістика – підрозділ загального мовознавства, що розглядає мову на основі статі мовця. Будучи структурним розділом психолінгвістики, але виходячи за його межі, гендерна лінгвістика виявляє, класифікує і аналізує розбіжності у мовленні чоловіків, жінок, а також дітей. Так, зокрема, мовознавцями було доведено, що жіноче мовлення більш емоційне, забарвлене прикметниками та тропами, тоді як чоловіче коротше за довжиною висловлювань, містить мен-

шу кількість емотивних складових та ін. Цілком зрозуміло, що для перекладача гендерна лінгвістика є цікавою в тому сенсі, що об'єктами його перекладу можуть бути як чоловіки, так і жінки, тому перекладач має бути готовим до а) чужих гендерних особливостей мовлення і б) їх адекватної імітації під час перекладу. Оскільки переклад має максимально точно зберігати всі риси оригіналу, до них входить і концепт висловлювання, включаючи його емоційний фон.

Комп'ютерна лінгвістика – структурний підрозділ загального мовознавства, що поєднує мову як об'єкт вивчення та машину як основний засіб цього вивчення. Ні для кого не секрет, яку гігантську допомогу здійснюють сучасному перекладачеві електронні ресурси – словники, перекладачі, програми для субтитрування, озвучення, оформлення текстів. Комп'ютерна лінгвістика для перекладачів – величезний інструментарій програмного забезпечення, до того ж, перекладач може сам докласти зусиль до її розвитку, додаючи слова у відкриті глосарії та бази корпусу мови.

Лексикографія – наукова дисципліна, що займається складанням та упорядкуванням, редагуванням і виданням словників. Словник є ліпшим другом перекладачеві, а галузевому перекладачеві потрібні і спеціалізовані словники. Окрім цього, перекладач також має з кожним текстом укладати власний глосарій, тобто міні-словник на певну задану тематику, і він має володіти для цього необхідними навичками. Окрім цього, вміння правильно користуватися словником, вичитувати помітки, знати словникові аббревіатури і под. – більше, ніж необхідність, це обов'язок для кожного перекладача, що себе поважає.

Лінгводидактика – дисципліна, що знаходиться на стику педагогіки та лінгвістики, тобто навчання мов. Слід пам'ятати, що філологи-викладачі, які навчають мов, відрізняються від практикуючих перекладачів. Ідеальний перекладач не навчає мови, а навчається мові – притому це безперервний процес збагачення, уточнення, виявлення нюансів і под. Саме тому у лінгводидактиці перекладача цікавлять методики запам'ятовування великої кількості слів та іншого необхідного мовного матеріалу, їх структуризація з метою ефективнішого застосування і подібне. Швидше навчаючись мові, можна швидше стати тим перекладачем, яким ви прагнете бути.

Історія мови – дисципліна, що вивчає мову в діахронічному її аспекті від самих зародків і до сьогодення, роблячи навіть прогнози стосовно майбутнього розвитку. Особливо цікавою ця дисципліна є для перекладачів, що займаються розшифруваннями давніх текстів, регіональних варіантів певної мови, перекладами з мертвих мов та іншою діяльністю такого типу.

Ономастика – підрозділ загального мовознавства, що займається вивченням власних назв у повному їх різноманітті. Для перекладача у цій дисципліні особливо цікавими є топоніми (географічні назви) та антропоніми (власні назви людей),

оскільки вони надзвичайно часто зустрічаються у новинах, текстах політичного спрямування та сфері ділового перекладу.

Фонетика – лінгвістична дисципліна, що вивчає звуки мовлення, вимову найменших мовленнєвих одиниць, питання мелодики мовлення та інтонації. Цілком зрозуміло, що перекладач має розмовляти будь-якою з мов мовної пари без акценту, а також розпізнавати, розуміти і вміти перекладати регіональні та особистісні акценти у мовленні інших. Саме на навчання цього і має бути спрямований курс фонетики для перекладачів – не стільки теоретичні засади, скільки практичні навички.

Граматика (морфологія та синтаксис) – значний за обсягом підрозділ загального мовознавства, що поділяється на морфологію та синтаксис. Морфологія вивчає частини мови, питання словотвору та функціонування словникових одиниць у мові (їх характеристики та способи поєднання та взаємодії). Синтаксис вивчає речення як закінчене висловлювання, функцію словникових одиниць у ньому, їх порядок та вплив цього на ідею висловлювання. Цей підрозділ мовознавства є надзвичайно важливим для перекладача, позаяк він показує шляхи адекватного утворення слів, поєднання їх у словосполучення та речення, а також дозволяє провести паралелі між еквівалентними граматичними та синтаксичними структурами парних мов, з якими працює перекладач.

Лексикологія – підрозділ загального мовознавства, що вивчає слова як словникові одиниці, і для перекладача лексика, її утворення, систематизація, збагачення та особливості є невід'ємною і критично необхідною річчю. Саме з лексем будуються словосполучення і речення – компоненти висловлювань, які є мікротекстами. З них, у свою чергу, складається макротекст, за який перекладачеві платять мікрогроші. Або макротекст, якщо пощастить із замовником.

Фразеологія – структурний підрозділ лексикології, що займається сталими висловами, ідіоматичними сполуками та такими одиницями лексики, що потребують образного мислення для перекладу. Фразеологічні одиниці не можна перекладати буквально, це один із головних принципів перекладу словникових одиниць, тому для перекладача знати принципи перекладу таких одиниць, як і володіти великою їх кількістю разом із синонімами та еквівалентами у парних мовах – це абсолютний імператив.

Висновком даної статті є те, що дисципліна «Загальне мовознавство» для студентів, що навчаються на спеціальності «Переклад», має викладатися в іншому обсязі, аніж для студентів спеціальності «Іноземна філологія». Автор рекомендує зосередитися лише на структурних підрозділах, викладених у тексті статті. Окрім цього, у статті доведено на практичному прикладі ефективність і необхідність застосування теоретичного матеріалу, який студент може отримати в достатньому обсязі лише у курсі даної наукової дисципліни.

Список літератури:

1. Быков А. А. Удивительное языкознание / А. А. Быков. – Москва: ЭНАС, 2011. – 212 с.
2. Герман И. А. Лингвосинергетика / И. А. Герман. – Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
3. Кашкин В. Б. Сопоставительная лингвистика. Пособие для вузов / В. Б. Кашкин. – Воронеж: Федеральное агентство по образованию, 2007. – 88 с.
4. Климов Г. А. Основы лингвистической компаративистики / Г. А. Климов. – Москва: Наука, 1990. – 86 с.
5. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – Вінниця: «Нова Книга», 2003. – 379 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
7. Лагута О. Н. Логика и лингвистика / О. Н. Лагута. – Новосибирск, 2000. – 62 с.
8. Плунгян В. А. Почему языки такие разные / В. А. Плунгян. – Москва: АСТ-Пресс, 2010. – 360 с.
9. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – Київ: «Вища школа», 1988. – 328 с.
10. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова / Ірина Фаріон. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с.
11. Armstrong N. Translation, Linguistics, Culture / Nigel Armstrong. – Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 2005. – 230 с.
12. Dunbar R. Grooming, Gossip and the Evolution of Language / Robin Dunbar. – London: Faber and Faber Ltd., 1997. – 121 с.
13. Findlay M. S. Language and Communication / Michael Shaw Findlay. – Denver, Colorado: ABC-CLIO, Inc., 1998. – 229 с.
14. Greenawalt K. Speeches, Crime and the Uses of Language / Kent Greenawalt. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 360 с.
15. Heller M. Language, Power and Social Process / M. Heller, R. Watts. – New York: Mouton de Gruyter, 2007. – 384 с.
16. Murdoch-Stern S. Communiquer en anglais / Serena Murdoch-Stern. – Paris: NATHAN, 2005. – 142 с.
17. Pinker S. The Language Instinct / Steven Pinker, 1994. – 456 с.
18. Todd R. W. Much Ado About English / Richard Watson Todd. – London: Nicholas Brealy Publishing, 2007. – 156 с.

Греков В.О.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

РОЛЬ ОБЩЕГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ В ОБУЧЕНИИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАВЫКОВ ПЕРЕВОДА**Аннотация**

Данная статья содержит анализ роли такой дисциплины, как общее языкознание, в обучении и работе профессионального переводчика. Предоставлены графические данные, наглядно иллюстрирующие материал, принципы преподавания данной дисциплины в ВУЗах для студентов специальности «Перевод» на факультетах лингвистической направленности, а также проанализировано на конкретных примерах то, какие разделы общего языкознания представляют интерес для начинающего и профессионального переводчика, и чем именно. Статья содержит перечень разделов, рассматриваемых в курсе дисциплины «Общее языкознание», с пояснением необходимости их изучения непосредственно для переводчиков. Исследован также механизм вовлечения теоретических языковедческих знаний в процесс перевода. Статья будет интересна как студентам филологических специальностей, так и специалистам в области перевода.

Ключевые слова: языкознание, лингвистика, перевод, профессиональный переводчик, социолингвистика, психолингвистика, морфология, лексикология.

Grekov V.O.

Petro Mohyla Black Sea National University

THE ROLE OF COMMON LINGUISTICS IN STUDYING AND ENHANCING TRANSLATION SKILLS**Summary**

The article features an analysis of the role of Linguistics as a scientific discipline in the preparation and operation of a professional translator and interpreter. It contains visuals enabling the understanding of the concepts given in the article, basic principles for lecturing the course at universities having «Translation and Interpreting» among their classes at foreign language departments. It also contains the analysis of structural divisions of linguistics and of what interest they are for beginners and professional interpreters. The article also features a list of subdisciplines studied within the course of Common Language Studies, and an explanation of their necessity for translators. The author also studied the mechanisms of outsourcing theoretical linguistic data in the process of translation. The article may be of interest both for the students of philology and those employed in the field of translation.

Keywords: linguistics, language studies, translation, interpreting, professional translator, sociolinguistics, psycholinguistics, morphology, lexicology.